

КОНВЕНЦИЯТА НА ЮНЕСКО ЗА ОПАЗВАНЕ НА НЕМАТЕРИАЛНОТО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО – 20 ГОДИНИ ПО-КЪСНО (ПРЕДИСТОРИЯ)

Венцислав Велев

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: С цел опазване и защита на културното наследство ЮНЕСКО предприема различни действия. За да се постигне по-ефективен контрол, както и за насърчаване на прилагането на общи действия се разработват и приемат поредица от конвенции, всяка от които насочена към определен сектор. Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство (Конвенция 2003) е в отговор на изразената необходимост от протекция спрямо тази „крехка“ и „уязвима“ по своята същност част от запазената и наследена традиционната култура. Нуждата от подобен стратегически документ изкрystalизира в поредица от предварителни срещи, семинари, конференции и симпозиуми. Тя е резултат и от работата на много експерти от различни страни.

Ключови думи: Конвенция 2003, нематериално културно наследство, ЮНЕСКО.

Въведение

През 1945 г. е основана Организацията на обединените нации за образование, наука и култура – ЮНЕСКО. Формирана като специална агенция към ООН, тя има за цел подпомагане на световната общност и насърчаване на усилията в международен план, насочени към подпомагане на развитието на образованието, науката, културата и комуникациите. Тя е и в отговор на констатираната от световната общност необходимост от укрепване на интелектуалната и морална солидарност на човечеството посредством взаимно разбирателство и диалог между културите. Основополагащо начало е разбирането за необходимостта от универсалното зачитане на справедливостта, законите, човешките права и основните свободи. За свое мото организацията приема: „Мирът е създаден не за да се нарушава, а за да подпомага интелектуалната и нравствената солидарност на човечеството“.¹ Изразеното желание на България да стане член на международната

организация, е разгледано по време на Осмата генерална конференция, проведена през есента на 1954 г. в Монтевидео.² На 17 май 1956 г. България официално става пълноправна членка на световната организация. Приема и ратифицира, след което започва да прилага всички конвенции, приети от Генералната асамблея. Те отразяват различните сфери, обект на дейности: Култура, Образование, Авторско право, Околна среда и Спорт. Сред тях е и Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство, чиято предистория и необходимостта от която са обект на настоящия доклад.

Методология на изследването

При изготвянето на настоящия доклад са използвани достъпни официални документи на ЮНЕСКО и Българската национална комисия за ЮНЕСКО, както и различни изследвания по проблематиката. Обект е Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство. Целта е да се разкрие необходимостта от нейното приемане, както и да се покаже пътят, който е извървян. Изводите са базирани на направен анализ на нейната приложимост.

Резултати

Нуждата от приемането на нова Конвенция

През втората половина на XX век въпросът, свързан с осъществяването на протекция по отношение на традиционната култура и наследените разбириания от предходните поколения, се поставя с особена острота. В рамките на ЮНЕСКО се стига до заключението, че липсата на обща и цялостна политика в тази посока оказва негативно въздействие върху процесите по идентификация, съхраняване и представяне на наследеното през многовековната човешка история. Тази констатация бива изказана по време на конференция, състояла се от 24 август до 2 септември 1970 г. във Венеция. В нейните рамки за първи път се използват понятията „културно развитие“ и „културното измерение на развитие“, които впоследствие се разписват в множество международни документи. Стига се до заключението, че е налице многообразие от национални култури, които са запазили своята уникалност. Това налага съхраняването им да бъде поставено като важна задача, която е нужно да се изпълнява, защото тя е и в основата на човешкия прогрес и развитието на световната култура. Също така се посочва, че местните култури в много страни са застрашени от изменения или дори от изчезване. Налага се изводът, че за да се предотвратят всички открити негативи, е

нужно да се създадат ресурси, да се обучат кадри, както и да се приемат отправни програмни документи. Именно това разбиране е поставено в основата на изработената и приета на 16 ноември 1972 г. Конвенция за опазване на световното културно и природно наследство. Като основни принципи, залегнали в нея, са посочени запазването и съхраняването на природата и културните ценности. Те стават основополагащи за даването на начало на нови проучвания, насочени към изработване на документи, свързани с традиционната култура, фолклор, обичаи и традициите на отделните народи. Фокусът се поставя върху недвижимите културни ценности, за които се посочва, че имат „изключителна универсална стойност“. Въвежда се и понятието „наследство на човечеството“, което бива използвано и в други документи на ЮНЕСКО. Започва редовно провеждане на международни научни срещи, конференции и симпозиуми, на които се обсъжда въпросът за начините и методите за защита на запазените нематериални културни ценности. Започнатата дискусия по въпроса е продължена по време на проведената през 1982 г. конференция в Мексико. Направен е обстоен преглед на постигнатото за изминалия десетгодишен период, в който Конвенцията е прилагана. Отбелязва се, че това е един от най-успешните приети до този момент от ЮНЕСКО документи. Самата конференция също се посочва за съществена. На нея присъстват представители на 126 държави, които демонстрират своята обединеност. Прокламират се общи виждания по посока на опазване на достиженията на човешката култура. Изнесени са разработки, посветени на преглед на постигнатото по отношение на разработването на различни културни политики. Възприема се, че от ключово значение е необходимостта от насърчаване на научните изследвания, насочени към разкриване на основните проблеми на културата в съвременния свят и целящи формулиране на нови насоки за насърчаване на културното развитие като цяло. Изказват се становища, които препоръчват да се насърчават международните кооперирани опити за подобряване на културното сътрудничество. Също така да се разработят нови стратегически документи, които да разкрият в детайли същността на съхранените традиционни практики. За първи път се обръща внимание върху необходимостта от опазване на запазеното „нематериалното наследство“. Това е и първият случай, в който на форум на ЮНЕСКО се използва този термин. С оглед по-голяма яснота е посочена необходимостта много от съществуващите и използвани към този момент понятия да бъдат преразгледани. Що

се отнася до „нематериално наследство“, следва да се има предвид, че то е нужно да бъде приемано и като „определение за представяне на отделни начини на живот, съвкупност от системи, традиции, вярвания и пр.“. Като резултат от това в заключителната декларация, приета от участниците във форума, се отбелязва, че е налице ново определение за културно наследство. То включва както материални, така и нематериални произведения, чрез които творчеството на хората намира своя израз: езици, обреди, вярвания, исторически места и паметници, литература, произведения на изкуството, архиви и библиотеки. Приема се, че всяка култура представлява уникален по своя характер и същност набор от ценности. Народните традиции и техните форми на изразяване са посочени като най-ефективното средство, което отделните хора са изнамерили, като по този начин отделните групи успешно демонстрират присъствието си един пред друг и помежду си. Приетите общи препоръки се заключават в призив към всички държави да сторят нужното, така че да се направят нови проучвания на местно, регионално и субрегионално ниво, които да се фокусират върху различни форми на запазено културно наследство, като се акцентира и върху народни изкуства и фолклор, устни традиции и свързани с тях културни практики. Отделните държави следва да разработят и самостоятелни програми, насочени към утвърждаване на своята културна идентичност. Фолклорът, който е неотменима същност на всеки народ, следва да се приема като основен компонент на една нация. В него е нужно да се разглеждат аспекти като езици, устна традиция, вярвания, празненства, хранителни навици, медицина, технологии и др. [1].

Утвърждаване на разбирането за нематериалното културно наследство като съществен елемент от културната традиция и практики на човечеството е направено през 1989 г. по време на Международна среща на експерти, състояла се в гр. Хамамет, Тунис. Предмет на обсъждане е извършеното до този момент, както и насърчаване на предприемането на общи между отделните държави конкретни подходи, насочени към съхраняване на традиционната култура. За основен се посочва въпросът, по който и дискусиите са най-много, свързан с изработването на план – поотделно за всяка една държава и общ за всички, който да се реализира в предстоящ десетгодишен период. В него акцент се поставя върху запазването на развитието на традиционните занаяти в отделните страни. Приетият заключителен документ е поставен в основата на разработка, която е предложена за

обсъждане на проведената в края на същата година Генерална конференция на ЮНЕСКО. Той става основа на обща концепция, озаглавена „Препоръки за опазване на традиционната култура и фолклор“, и е първият от поредица последвали го, които биват допълвани през годините. Поставят се основите и на т.нар. Оперативни насоки, даващи указания как да се извършва опазването на нематериалното културно наследство. Възприема се виждането, че това не са затворени по своя характер документи, още повече че те следва да бъдат апробирани в отделните страни. След събирането на подробна информация и нейното обобщение препоръките трябва да бъдат актуализирани и доразработвани с оглед на своята целесъобразност и приложимост. За основа е прието разбирането, че опазването на традиционната култура и фолклор е важен инструмент, чиято приложимост е ориентирана към опазването на нематериалната култура и наследство на отделните страни [2].

Последователно в различни страни започва апробирането на част от приетите препоръки. Предприемат се поредица от действия, насочени към идентифициране на отделни елементи на традиционна култура, тяхното описване и систематизиране. Провеждат се конференции на локално ниво, между които изпъкват тези в Буркина Фасо (1990), Кот д'Ивоар (1992), Индонезия (1993). Съществен момент представлява предложената през 1993 г. от Корея система, насочена към осъществяване на идентификация и последваща протекция на нематериалното културно наследство, озаглавена „Живи съкровища“ (Human Treasures). Тя бива популяризирана по време на 142-рата сесия на Изпълнителния съвет на ЮНЕСКО, където предизвиква голям интерес. Като резултат от това бива приет специален доклад. С него се поставя нов етап в разработването на политики, насочени конкретно към нематериалното културно наследство, като се изтъква неговата важност, основана на спецификата на всяка държава. В съвкупността си обаче те формират едно по-голямо цяло и представят културния облик в регионален аспект. Акцент се поставя върху „крехкостта“ и „уязвимостта“ на нематериалното наследство. Новост е и разглеждането на нематериалното културно наследство от гледна точка на признаването на авторско право и интелектуална собственост. Като следствие от приетите постановки генералният директор на ЮНЕСКО предлага две нови политики: 1. Стартиране на специална програма, свързана с определянето на елементи, наречени шедьоври на устното и нематериалното културно наследство на човечеството, с цел

информираност в световен мащаб за направена идентификация и акцентирание върху необходимостта от запазване на тази специфична форма на наследство; 2. Провеждане на проучване на необходимостта от разработване на стандарти за изготвяне на инструментариум за защита на традиционната култура и фолклор. По същество това са едни от първите конкретни стъпки по пътя към разработване на нова конвенция на ЮНЕСКО. В резултат от всичко това и от възприетата политика не само за проучвания, но и за последващи обсъждания, както и задължително апробиране на направените предложения, през 1999 г. ЮНЕСКО организира голям международен форум, на който основен е въпросът за разработване на общи стратегически документи. Участват експерти от почти всички държави членки, които споделят натрупания опит по отношение на идентификацията на елементи на нематериално културно наследство, както и на практики, свързани с неговото опазване. Всички се обединяват около идеята, че е необходимо да се приеме нов, по-обвързващ международен правен инструмент – конвенция, който да отговори на констатираната необходимост. Изтъква се, че този документ е необходимо да бъде разработен с цел прилагането му на световно ниво, а не такъв, който да бъде в определени локални граници. Именно поради това следва да се приеме нова конвенция, която да отговори на нуждите, които всички изтъкват, че са необходими. Подчертава се, че тя не трябва да се приема като контрапункт на дотогавашните основни програмни документи на ЮНЕСКО, както някои скептици посочват, а като възможност да се оцени спецификата на нематериалното културно наследство, както и въведените практики, свързани с неговото опазване и популяризиране. Акцент се поставя върху същността и значимостта на местните общности, не само като носители на този тип наследство, но и като такива, които го дообогатяват, развиват и предават в бъдещето. Въпросът се обвързва с ефекта, който глобалното развитие в световен план налага и който неминуемо оказва влияние върху наследената култура. По този начин идеята за изработването на нов инструментариум за действие, който да включва единни правила и норми за работа в областта на нематериалното наследство, е от съществено значение [3].

Изработване и приемане на Конвенция 2003

Темата се обсъжда и в следващите две години, по време на поредица проведени дискусии, състояли се в Торино, Италия (2001), Елче, Испания (2001) и Рио де Жанейро, Бразилия (2002). По време на тях дебатите и приетите препоръки, както и взетите

решения представляват важен момент и своеобразна прелюдия към окончателното изработване на текстовете на Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство, нуждата от която вече никой не оспорва. Постига се консенсус между изказаните гледни точки и подходи, представени от експерти от различни страни. Последна крачка е представеният от експерти на ЮНЕСКО финално разработен документ, който представлява набор от различни понятия и тяхното дефиниране. Под внимание е взета необходимостта същите да бъдат предварително разгледани и при констатирана нужда отново подложени на коментари. Този „Речник с термини“ става основополагащ документ при изработването на финалния вариант на Конвенцията. Детайлно са разкрити всички изказани до този момент общи насоки. Изчистени са много неточности и непълноти, за които в предходните срещи не един път е обръщано внимание [3]. Въпреки това някои държави все още изказват опасения за ненавременност и целесъобразността от изготвянето и приемането на нова конвенция. Документът се явява в отговор на изказаните опасения, че въвеждането на нова конвенция може да създаде колизия със съществуващите до този момент такива. Ето защо се посочва, че е взето предвид упоменаването на понятието „нематериално културно наследство“ в Конвенцията за световното природно и културно наследство, но сега то ще бъде по-ясно и точно дефинирано [4]. Отново се подчертава убеждението, че е налице подчертана нужда от приемане на нова конвенция на ЮНЕСКО, която следва да е специално насочена към опазването на нематериалното културно наследство. Доказателство за това са и нееднократно представяните становища на различни експерти в отделните страни, около които те са се обединили по време на проведените множество конференции, научни семинари и симпозиуми, а именно: крайно необходимо е да се разработи и приеме нова конвенция. На следващо място, идентифицираните елементи на този специфичен тип културно наследство разкриват неговата същност. Изтъква се, че именно с нова конвенция ще се утвърдят принципите за „опазване“ и „съхранение“. В новата ситуация на развитие те придобиват и нов смисъл, едновременно близък, но също така и открояващ се от единствено използвания до този момент в Конвенцията за световното наследство термин „защита“. Именно това налага името на новата конвенция да бъде „Конвенция за опазване на нематериалното културно наследство“, с което се цели не само да се получи синхрон с останалите сродни

на нея конвенции, но и да се обхванат спецификата и параметрите на конкретната проблематика [5].

В края на септември 2003 г. в централата на ЮНЕСКО в Париж започва 32-рата сесия на Генералната конференция на организацията. Сред основните въпроси, поставени за разглеждане, е и този, свързан с приемането на Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство. Провеждат се продължителни дискусии, както в самата зала, така и извън нея, в рамките на съвещания и обсъждания в отделни регионални и експертни групи. Финално се доработват някои от текстовете и те придобиват окончателния си вариант. В заседанието, проведено на 17 октомври 2003 г., се състои последното гласуване. Положителен вот за приемане на новата конвенция дават представителите на 120 държави членки. Осем се въздържат и само една държава е против. С това Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство (Конвенция 2003) вече е факт и започва етапът на нейното прилагане, както и на изработване на оперативни насоки, подпомагащи този процес.

Заклучение

Разработването на основните насоки, отразени в Конвенцията за опазване на нематериалното културно наследство (Конвенция 2003), представлява продължителен и сложен процес. Той включва поредица от дейности, инициирани от ЮНЕСКО и насочени към обединяване на мненията, изказани от различни експерти, учени, общественици, политици. При приемането на Конвенцията се излиза с призив до всички държави, които одобряват нейните постановки, че е нужно обединение на усилията за реализиране на ефективни мерки, насочени към опазването, съхраняването и популяризирането на нематериалното културно наследство, както в локален, така и в международен аспект. Тя следва да представлява израз на волята на световната организация за приемане на обща политика за повишаване на ролята на нематериалното културно наследство в обществото и включване на неговото опазване в програмите за планиране. Нуждата от осигуряването на признаване, уважение и популяризиране на нематериалното културно наследство сред обществеността също е от значение. Не на последно място, насърчаването на участието във вземането и осъществяването на отделни мерки за защита следва да бъде постигнато посредством осигуряване на условия и по-възможност най-широко участие на общности, групи, а в отделни случаи – и отделни лица, които се занимават със

създаване, съхранение и предаване на това наследство. Това е нужно да бъде основен модел за работа.

В международен аспект ползите от приемането и прилагането през годините на Конвенция 2003 налагат извода, че тя постига:

- опазване, съхраняване и подобряване на възпроизвеждането и предаване на нематериалното културно наследство през поколенията;
- запазване на благосъстоянието на отделните общности;
- насърчаване на изказа на уважение и разбирателство между общностите;
- разкриване на културното многообразие, както на национално, така и на международно ниво;
- устойчиво развитие на общностите и тяхната социална и природна среда.

Бележки

¹ **Droit**, Roger Pol. (2005) *Humanity in the making: overview of the intellectual history of UNESCO: 1945 – 2005*. Paris: UNESCO, 2005, p. 11. ISBN 92-3-104000-6. – In: *UNESCO Digital Library*.

<<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000142076?posInSet=2&queryId=ebad6dc-3aa1-449a-9c09-adf6232fb570>> (9 май 2023)

² Официалното писмо на правителството на НРБ е подписано от министъра на външните работи д-р Минчо Нейчев и депозирано в седалището на ЮНЕСКО в Париж: Application from the People's Republic of Bulgaria for membership of UNESCO.

<<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000162832?posInSet=1&queryId=262623d6-4103-4bfb-81c6-d61fce42c759>> (9 май 2023 г.).

References/Литература

1. **Mexico City Declaration on Cultural Policies** World Conference on Cultural Policies Mexico City, 26 July – 6 August 1982. <https://culturalrights.net/descargas/drets_culturals401.pdf> (9 май 2023)
2. **Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore**. < <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/recommendation-safeguarding-traditional-culture-and-folklore>> (9 май 2023 г.).
3. **Intangible Cultural Heritage – Working definitions**. <<https://ich.unesco.org/doc/src/05358-EN.pdf>> (9 май 2023 г.).
4. **Smith, L., N. Akagawa**. *Intangible Heritage – Introduction*. – In: **Intangible Heritage**. L. Smith, N. Akagawa (eds.). London: Routledge, 2008, pp. 1 – 10. eBook ISBN 978-0-203-88497-3.
5. **Aikawa-Faure, N**. *From the Proclamation of Masterpieces to the Convention for the Safeguarding of Intangible Heritage*. – In: **Intangible Heritage**. L. Smith, N. Akagawa (eds.). London: Routledge, 2008, pp. 13 – 44. eBook ISBN 978-0-203-88497-3.

За автора

Венцислав Велев е професор, д-р, преподавател в УниБИТ. Неговите интереси са свързани с изследване на събитията от българската история след Освобождението, читалищното и библиотечното дело, политиките за опазване и популяризиране на културното наследство, нематериалното културно наследство на България, както и политиките на ЮНЕСКО, представяни на международно и национално ниво.

За контакт с автора: v.velev@unibit.bg

THE UNESCO CONVENTION ON THE SAFEGUARDING OF THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE – 20 YEARS LATER (BACKGROUND)

Ventzislav Velev

University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: In response to the need to protect cultural heritage, UNESCO has taken various actions. To understand effective control, somehow promoting common actions, everything is removed from convention, each is saturated with a division of cultural heritage. The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, approved by UNESCO in 2003, is in response to the need to protect this “vulnerable” traditional culture in its own way. The need for it has been clearly demonstrated at many preliminary meetings, seminars, conferences. It is also the result of the work of many experts from different countries.

Keywords: Convention 2003, Intangible Cultural Heritage, UNESCO.

About the Author

Ventzislav Velev is a Professor, PhD, a lecturer at ULSIT. His interests are related to the study of the events of Bulgarian history after the Liberation, the Chitalishte and the library work, the policies for preservation and promotion of the cultural heritage, the intangible cultural heritage of Bulgaria, as well as UNESCO policies presented at the international and national level.

To contact the Author: v.velev@unibit.bg